

Ծ Ա Ղ Ի Կ

ՄԱՆԿԱՆՑ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Դաստիարակութեան եւ Կրթութեան

ԾԱՂԻԿ ՄԱՆԿԱՆՑը կը հրատարակուի ամէն ուրբաթ օր, իբաց առեալ Յունիս եւ Յուլիս ամիսները, բաժանորդագինն է ԿԱՆԻՒԿ, Պօլսոյ եւ գաւառաց համար, տարեկան 50 դանեկան. վեցամսեայ 25 դանեկան, եռամսեայ 15 դանեկան. Այլ երկրաց համար 12 ժումն: Խրափանչիւր քիւր կ'արժէ 50 փարա, գաւառներէն դրամսրուրթ ալ կ'ընդունուի: Բաժանորդագրութեան համար դիմել առ Տնօրէն—Խմբագիր Մինքան Ասփանգ, Էսկի Ջապրիէ հաստէի քիւ 61, Նեան Կ. Պէրպլէեանցի սպարանը:

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔ

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԽՕՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Ի՞նչ է առողջարանութիւնը

(Շար. 85-ի քիւ 1, Տարեական ընթացք)

Կը յիշէ՞ք մեր ծեր գիւղացեալը, Արրահամ աղան, որ միշտ կը գինովնար: Խեղճ վիճակի մէջ՝ մեռաւ նա վերջապէս եկեղեցւոյ խուցը: Խմելով խմելով՝ դող մը տիրած էր վրան եւ այլեւս չէր թողուր անոր օձիքը. ձեռները չէին կրնար խաչուէին գաւաթը բռնել, սրունքներն իրենց գործը չէին կատարեր: Երբեմն երբեմն գինին գլուխը կ'եղնէր, եւ այն ատեն քոսկալի տագնապ կը կրէր. կ'աղաղակէր, ոտները գետին կը զարնէր, ահուելի կերպով մը կը նայէր: Վերջին տագնապ մը, որ միւսներէն աւելի զօրաւոր էր, տարա՛ւ զանի: Իր կամքէն կախեալ էր ազատ մնալ սոյն ողորպի վախճանէն. եւ այս բանին համար կը բաւէր մի-

այն եթէ հրաժարէր գինեմոլութենէ:

Կը տեսնէ՞ք որ հիւանդութիւնն միշտ անխուսափելի չէ: Խեղքը, կրթութիւնը եւ ժողովարութիւնը՝ հիւանդութիւններէ զերծ մնալու մասին մեծապէս կ'օգնեն մեզ, այնպէս որ՝ մեծ մասամբ՝ մենք տէր եմք մեր առողջութեան եւ մեր կենաց: Յաճախ մե՛նք եմք որ կը հիւանդացնեմք եւ կամ կը մեռցնեմք մեր անձը: Երեկոյին կ'աղօթէ՞ք Աստուծոյ որ առողջ պահէ զձեզ. շա՛տ լաւ: Բայց գիտէ՞ք դուք առածն որ կ'ըսէ. ԴՈՒ ՔԵՋ ՕԳՆԷ ՈՐ ԱՍՏՈՒԱԾ ԱՆ ՔԵՋ ՕԳՆԷ: Այսինքն թէ ամենէ ապահով եղանակն է սորվիլ թէ ի՛նչպէս կարելի է զերծ մնալ ցաւէ:

Եւ արդարեւ սորվիլ պէտք է զայս: Դուք ինքնին չպիտի կրնայիք գուշակել թէ ճաշի՞նք ջերմաբեր է, թէ ի՛նչ նշաններով կը ճանչցուին վտանգաւոր սուսկերը, ո՛չ ալ թէ ի՛նչպէս կարելի է պահպանուիլ տարափոխիկ հիւանդութիւններէ, եւ ո՛չ ալ պիտի կրնայիք հասկնալ այն հազար ու մէկ թանկագին ու հետաքրքրական գաղտնիքներն որոց շնորհիւ կրնամք առողջ մնալ:

Այս բաները գիտնալու համար, պէտք է ուսումնասիրել զանոնք. եւ ահա այժմ պիտի ընեմք ի միասին:

Բայց նախ պէտք է գիտնաք թէ ի՞նչ կը կոչուի գիտութիւնն որ առողջութիւնն կ'ուսուցանէ. քանզի այս ալ՝ ճիշդ աշխարհագրութեան ու թուաբանութեան պէս՝ գիտութիւն մ'է:

Այս գիտութիւնը կը կոչուի ԱՌՈՂՋԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ:

Այս բառը բոլորովին նոր է ձեզ համար: Դեռ բնաւ լսած չէիք զայն: Պատճառն այն է որ Առողջաբանութիւնը, այս գիտութիւնն՝ այնքան օգտակար՝ զոր ամէն ոք պարտէր ի հիմանց գիտնալ, այս գիտութիւնն դեռ անծանօթ է գրեթէ ամէն մարդու: Շատեր ևս չեն գիտեր թէ այդպիսի գիտութիւն մը կայ:

Իսկ դուք գիտէք հիմա թէ Առողջաբանութիւն անուամբ գիտութիւն մը կայ: Այս առաջին խօսակցութենէն մտքերնիդ պահեցէք հետեւեալը:

Դիպուածը չէ որ զմեզ հիւանդ կամ առողջ կ'ընէ, և ոչ ալ խորհրդաւոր պատճառներ են՝ որ հիւանդ կամ առողջ կ'ընեն զմեզ. ո՛չ, մեր միտքը կրնայ յերեւան բերել այդ պատճառները: Ընդհակառակն, մեր ցաւոց պատճառներն շատ բնական են միշտ, և երբ ճանչնամք զանոնք, յաճախ կրնամք զերծ մնալ այդ ցաւերէ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Երբ հիւանդ ըլլաս, մի՛ ըսեր. «Յաւնառանց պատճառի եկաւ:»

Յաւն երբէք առանց պատճառի չգար:

Չորս անգամէն երեքը՝ դո՛ւ եղած ես պատճառ հիւանդութեանդ:

Անխոհմտութիւն մ'ըրած ես յորմէ շատ աղէկ կրնայիր խոյս տալ:

Աստուած քեզ պարգեւած է երկար կեանք մը: Նայէ՛ որ անհոգութեամբ եւ տգիտութեամբ չկարճեցնես զայն:

Հիւանդ ատենդ անձդ կը խնամես. չա՛տ լաւ: Բայց աւելի լաւ կ'ընես եթէ առողջ ատենդ խնամես դուն զքեզ:

Շատ աւելի դիւրին է արդիւեւ հիւանդութեան մուտքը քան արտաքսել զայն մարմնէդ երբ մի անգամ հաստատուած է անոր մէջ:

Հիւանդութիւնը արագաքայլ է երբ կուգայ, յամբընթաց է երբ կ'երթայ:

ԱՌԱՄՔ ԵՒ ՄՏԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Աւելի լաւ է խնամել առողջութիւնը, քան քէ հիւանդութիւնը:

Աստուած մեզ կուսայ երկար կեանք, մեք եմք որ կը կարենցեմք զայն:

Ով որ առողջութիւն չունի, բան մը չունի:

Բաց ի մանէն ամէն բանի դարման կ'ըլլայ:

(Հետեւողութեամբ Տօթ. Էլի Բէօյի)

Գրեց

Դ. Ա. ՄԱՆԱԹԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՏԱՆՈՐ ՃԱՄԲՈՒԴՈՒԹԻՒՆ

(Շար. 8-ն քիւ 1. Տարեական ընթացք)

Դուրս ելնենք Ագաւանդի նեղուցէն: Դիտեցէք սա ծովեզրն ուսկից՝ Դարեհի ի Յունաստան արշաւանաց ժամանակ (Մարական պատերազմունք) Պարսից բանակն՝ Իպպիաս մատնիչին առաջնորդութեամբ ցամաք ելաւ դէպ ի Մարանթոնի դաշտը: Այս առթիւ կը յիշէք անշուշտ Միլդիատէս և Արիստիդէս անուանի զօրապետները, և Մարանթոնի այն զինուորն՝ որ շնչասպառ թաւ Աթէնք իրենց յաղթութիւնն աւետելու համար: Դառնաք Ատտիկէ թերակղզին և մտնենք Աթէնքի ծայրը: Ահաւասիկ Պրիտն նաւահանգիստն որ երկաթուղեաւ միացած է Յունաստանի մայրաքաղաքին, ի հեռուստ՝ Ակրոպոլսոյ բլրին վրայ կ'երևին Պարթենոն կամ Աթենասայ (խնամտութեան դիցուհւոյն) հոյակապ տաճարին վեհաշուք աւերակներն ուրոց ի տես մարդ ինքնին կը յիշէ այն անցեալ փառաւոր դարերն յորս կ'ապրէին այս անմահից քաղաքին մէջ՝ Սոլոն, Թեմիստոկլէս, Պերիկլէս, Սոկրատ, Պլատոն, Արիստոտէլ և այլ բազում փառապանծ անձնաւորութիւնք՝ որոնք ո՛չ միայն Յունաց՝ այլ և համօրէն մարդկային ազգի պատմութեան զարդն ու պարծանքն եղած են:

Դիտեցէ՛ք սա երկու փոքր կղզիները. Սալամինէն՝ ուր ջախջախեցաւ Քսերքսէսի աւատորմը Քրիստոսէ 486 տարի առաջ. Եւգինէ՝ որոյ անուամբ Արշիպեղադոսը կը

կոչուէր հին ատեն Եգեան կամ Եգէական ծով: Յառաջանաւք. ահաւասիկ Կորնթոսի պարանոցը՝ այժմ բանալու վրայ են առ ի դիւրութիւն ծովային հաղորդակցութեան: Իջնեմք դէպ ի հարաւ, կ'անցնիմք Հիդրա և Սփէցիա գեղեցիկ կղզեակներու առաջէն և կը մտնեմք Նաւբէյոյ ծոցը որու խորը կը գտնուի համանուն վաճառաչահ եւ ամուր նաւահանգիստը: Շարունակելով ճամբանիս կուգամք Մօրայի արեւ. ծովեզրըն որ կը կոչուէր հին ատեն Լակոնիա կամ Սպարտա: Անշուշտ չէք մոռցած մեծապատիւ Լիկուրգոսն և անոր դրած արտառոց օրէնքները: Զարմանալի չէ՞ր այս մարդն որ իւր հայրենակիցները կրթելու նպատակաւ՝ բնութեան սահմանէն դուրս ելաւ և զանոնք փայտէ մարդիկ դարձուց: Հայրդ, մայրդ ուրացիր, մոռցիր տուն տեղ և ազգական, ծեծին տակը ձայն ձուն չհանելով մեռել եղիր՝ որպէս զի աֆէրիմ ըսեն. գողութիւն ըրէ՞, որ իբրեւ ճարպիկ և առաքինի՝ գովասանք լսես, օտարի հետ մի՛ տեսնուիր, առևտուր մի՛ ըներ, կարդալ գրել մի՛ սովորիր, յետոյ՝ յետոյ՝ մէկ խօսքով՝ տարին տասն երկու ամիս մարմնամարզ ըրէ և ըմբիշ եղիր: Մարմինը մարդել աղէկ. հապա միտքը. —. Բաղդատեցէք հիմայ Լիկուրգոսի օրէնքներն Սողոնի դրած օրէնքներուն հետ՝ և տեսէք ի՞նչ անհուն տարբերութիւն կայ:

Շարունակեմք — դէպ ի հարաւ իջնելով Մոնդալադիա կամ Մալվուադիա քաղաքն որ ունի համբաւաւոր գինի: Ահաւասիկ Մալէ հրուանդանը՝ ուսկից յառաջանալով կը մտնեմք Մարաթոնիդիի ծոցը և կը տեսնենք համանուն քաղաքը: Տեսէք սա գլուխը՝ — Մաթափան որ է Յունաստանի և միանգամայն Եւրոպիոյ ամենէն հարաւային ծայրը. Ահաւասիկ ուրիշ ծոց մը ևս, այն է Գորոն՝ ուր կը գտնուին համանուն քաղաքն ու Քալամադա: Դառնալով Մօրայի հարաւէն դէպ արեւմտեան հիւսիս՝ կը տեսնեմք Կալլօ հրուանդանն ու Նաւարին երեւելի նաւահանգիստն ուր 1826 ին նաւային մեծ պատերազմ մը տեղի ունեցած է: Յոնիական ծովուն մէջն եմք այժմ եւ կը գտնուիմք Մեսենիոյ ծովեզրն: Ահաւասիկ Արքատիա զոր հին բանաստեղծներն շատ երգած են իբրեւ երկիր անմեղութեան, բնակալայր բարի հովուաց: Նաեւ

իւր մէջ գտնուած ջորիներուն այլաբանութեամբ կ'ըսեն «Արկադեան սոխակ»:

Յառաջանաւք դէպ ի հիւսիս՝ անցնելով Զանդայի (Զակինդոս) առաջէն և մտնեմք Բադրասի ծոցը՝ որ իւր անունն առած է՝ Մօրայի հիւսիսակողմը գտնուած համանուն քաղաքէն: Ամուր և վաճառաչահ քաղաք մ'է Բադրաս, կ'արտածէ սև չամիչ, սգնիւ գինի, ձէթ և սպունգ:

Բադրասէն երկաթուղոյ գիծ մը՝ Մօրայի հիւսիսէն և Կորնթոսէն անցնելով՝ կ'երթայ մինչև Աթէնք: Մտնենք Կորնթոսի ծոցը ուր կ'երեւի համանուն վաճառաչահ հին քաղաքը: Անուանի են ասոր գինին, ձիթապտուղը, չամիչը, թուղը և գինձը: Կորնթոս և իրեն դրացի Մէգալա քաղաքը՝ կը յիշէք թէ հին ատեն տառանձին տէրութիւններ էին: Անցնիմք դիւմայի եզերքը (Ելլադա) ուր կարգաւ կը տեսնեմք Սալօնա և Լէբանդ քաղաքները. վերստին կ'անցնիմք Բադրասի ծոցէն՝ մեր աջ կողմը դէպ ի ներսօք ձգելով Միսօլօնիկ բերդաքաղաքը զոր 1826 ին Օսմանցիք պաշարմամբ առին: Հոս մեռաւ անգլիացի երեւելի բանաստեղծ՝ Լորտ Պայրըն:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Ուսուցիչ Պատմ. և Աշխարհագրութեան (Շարունակելի)

ՄԻՋԻՆ ԸՆԹԱՑՔ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՂՈՒ

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ ՅԵՇԱՏԱԿԱՅՆ ՆԱԽՆԻ ԵԳԻՊՏԱՅԻՈՅ

1. Եգիպտացւոց միայն անկ էր (կը վերաբերէր) յիւսասկա (յիւսասկարան) փոսն առ յապայ եկեղոցն կանգնել: Կոքովն (յիւսասկի համար սնկուած քար) նոցա և այժմ իսկ մեծութեամբ և գեղեցկութեամբ իւրեանց սքանչելապէս զՀոռոմոց քաղաքն զարդարեն. և հռոմայեցւոց զօրութիւնն, քանզի եգիպտացւոց հաւասարել չունէր տին, րաւական համարեցաւ յիւրոյ մեծութեանն փառաւորութիւն զիսթողս թագաւորացն նոցա ի կիր արկանել (գործածել):

Չ. Եգիպտացւոյ չեւ եւս մեծամեծ ինչ շինուածս քան զԲաբելոնի աշտարակն տեսեալ էր, իբրեւ ի մօտի եգիւն զԻւրեանց յուրանս (բուրգ) կանգնել, որք կերպարանօք եւ մեծութեամբ՝ ժամանակին եւ բարբարոսաց սպախանչաց յաղթեցին:

Յ. Եգիպտացիք անդստին (սկիզբէն ի վեր) իւրեանց ազնուական մօռքն ընտրեալ ըզհաստատուն զմիակշիռ (հաւասար, միաշափ) յօրինուածն սիրեցին, մերէ յաւելորդ պաճուճանայ: Զ. Ապաքէն բնութիւնն ինքնին ածիցէ զմիտան սիրել զլոկն եւ զմիախառնն (պարզ), բայց այնմ հասանել դժուարին է յորժամ միտք սովորեալ իցեն հանապազ նորաձեւ առնել (նոր ձեւեր հնարել) եւ քան զդէպն ճարտարել: Ծ. Բայց եգիպտացիք հանապազ կարգ ինչ եւ յօրինուածութիւն ցուցանէին. եւ եթէ ուրեք նորանշան ինչ եւ զարմանալի գործս երեւցուցանէին, զայն ոչ եթէ օտար ինչ ի բնութենէ, այլ ամենեւին (բոլորովին) համեմատ բնութեան գործէին. եւ պարծէին իսկ եթէ զդիցն ճարտարութիւն ունին, զի գործուածք իւրեանց, իբրեւ զնոցայն առանց եղծանելոյ (անեղծանելի) են: Թ. Բանքն իսկ՝ զորս ի ներքոյ բրգանցն գրէին, ոչ սակաւ ազնուական քան զնոսին զգործուածսն էին. եւ խօսէին առ հանդիսատեսս: Դ. Միոյ ի բըրգանցն՝ որ ի քրծուն (փռան մէջ եփած) աղիւսոյ կաղմեալ էր, արձանադիրն յայտ առնէր եթէ չէ պարտ ումեք զնա հաւասար ինչ այլոց համարել. եւ թէ զոր օրինակ (ինչպէս որ) Արամազդ վերագոյն քան զամենայն դիւսն է, նոյնպէս եւ նա ի վեր է քան զամենայն բրգունս:

Տ. Բայց որչափ եւ ջանայցեն մարդիկ, ամենայն ուրեք երեւի՝ եթէ եղծականգ (անցաւոր, մահկանացու) են: Յուրանքն գերեզմանք էին. եւ թագաւորացն իսկ՝ որ զնոսայն կանգնեցին, անդէն թաղել չեղեւ հնար. եւ ի գերեզմանս իւրեանց չվայելեցին:

Թ. Զգեղեցիկ ապարանիցն՝ որ անուանեալ կոչէր բալիլ բաղակաձեւ (լաբիրինթոս), թերեւ չճառէի, եթէ երոգոտայ որ զայն տեսեալ էր, չէր վկայեալ՝ եթէ քան զյուրանս նորանշան եւ զարմանալի էր: 10. Առ եղբր ծովալճին շինեալ էր, որ կոչէր միւրիսեան. համեմատ իւրոյ մեծութեան եւ տեսիլն էր: 11. Այլ ոչ եթէ մի եւթ, այլ

երկոտասան ապարանք էին, կարգաւ մի ըստ միջէ յօրինեալք, եւ ընդ միմեանս խառնեալք: Եւ էին սրահք երկոտասան, եւ սենեակք հազար եւ հինգ հարիւր արտաքոյ սրահիցն շուրջանակի, եւ գաւիթք խառն ի մէջ սենեկացն. որ միանգամ միջամուտ լինէր (մէջը կը մտնէր) սրահիցն շրջել ի ներքս, ոչ կարէր արտաքս ելանել: Էին անդ եւ բազում գետնափորք ընդ հողով: 13. Յայսպիսի դարափորս (գետնափոր տեղ) զթագաւորս թաղէին, եւ զկոյրդիւրս գազանս սնուցանէին, որոց եգիպտացիքն՝ որ այնպէս իմաստունք էին, իբրեւ աստուածոց պաշտօն մատուցանէին (կը պաշտէին). եւ ո՞րք ոչ ամօթ համարիցի պատմել զայդ, եւ կամ ոչ ողբայցէ զմարդկեղէն մոաց կուրութիւն:

Թարգմ.

ԲՈՍՈՒԵՏԱՑ ԽՕՍԳ

ՄԻԹՈՐԵԱՆ ՀԱՐՑ ՎԻԵՆՆՈՅ ՎԱՍՆ ՏՐԵԳԵԼԿԱՆ ՊՊԱՄԸ

Վերոգրեալ գրաբար հատուածին գաղիւն էն բնագիրը կը դնեմք աստ առ ի համեմատութիւն:

LA GRANDEUR DES MONUMENTS DES ANCIENS ÉGYPTIENS

1. Il n'appartenait qu'à l'Egypte de dresser des monuments pour la postérité. Ses obélisques font encore aujourd'hui, autant par leur beauté que par leur hauteur, le principal ornement de Rome; et la puissance romaine, désespérant d'égaliser les Egyptiens, a cru faire assez pour sa grandeur d'emprunter les monuments de leurs rois.

2. L'Egypte n'avait point encore vu de grands édifices que la tour de Babel, quand elle imagina ses pyramides, qui par leur figure autant que par leur grandeur, triomphent du temps et des barbares. 3. Le bon goût des Egyptiens leur fit aimer dès lors la solidité et la régularité toute nue. 4. N'est-ce point que la nature porte d'elle même à cet air simple, auquel on a tant de peine à revenir quand le goût a été gâté par des nouveautés et des hardiesses bizarres? 5. Quoi qu'il en soit, les Egyptiens n'ont aimé qu'une hardiesse réglée: ils n'ont cherché le nouveau et le surprenant que dans la variété infinie de la nature, et ils se vantaient d'é-

tre es seuls qui avaient fait, comme les dieux, des ouvrages immortels. 6. Les inscriptions des pyramides n'étaient pas moins nobles que l'ouvrage. Elles paraissent aux spectateurs. 7. Une de ces pyramides bâtie de brique, avertissait par son titre qu'on se gardât bien de la comparer aux autres, et « qu'elle était autant au-dessus de toutes les pyramides que Jupiter était au-dessus de tous les dieux. »

8. Mais quelque effort que fassent les hommes, leur néant paraît partout. Ces pyramides étaient des tombeaux; encore les rois qui les ont bâties n'ont-ils pas eu le pouvoir d'y être inhumés, et ils n'ont pas joui de leur sépulcre. 9. Je ne parlerais pas de ce beau palais qu'on appelait le Labyrinthe, si Hérodote, qui l'a vu, ne nous assurait qu'il était plus surprenant que les pyramides. 10. On l'avait bâti sur le bord du lac de Myris, et on lui avait donné une vue proportionnée à sa grandeur. 11. Au reste, ce n'était pas tant un seul palais qu'un magnifique amas de douze palais disposés régulièrement, et qui communiquaient ensemble. Quinze cents chambres mêlées de terrasses s'arrangeaient autour de douze salles, et ne laissaient point de sortie à ceux qui s'engageaient à les visiter. Il y avait autant de bâtiments par-dessous terre. 12. Ces bâtiments souterrains étaient destinés à la sépulture des rois; et encore (qui e pourrait dire sans honte et sans déplorer l'aveuglement de l'esprit humain?) à nourrir les crocodiles sacrés, dont une nation d'ailleurs si sage faisait ses dieux.

BOSSUET

Discours sur l'histoire universelle

ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ

ԲՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՆԱԽԱԴԱՍՏՈՒԹԵԱՆՑ

ԴԱՍ Ա.

ՍԱՀՄԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՏՈՒԹԵԱՆՑ. — ԵՆԹԱԿԱՑ, ԲԱՑ

ԵՒ ՍՏՈՐՈԳԵԼԻ.

1. Հ. Ի՞նչ է զաղափարն.

Պ. Գաղափարը ծանօթութիւն մ'է զոր կ'ստանամք առարկայի մը վրայ. զոր օրինակ, եթէ տեսնեմք նաւ մը, եթէ մտա-

ծեմք Աստուծոյ վրայ, նաւու մը և Աստուծոյ գաղափարը կ'ունենամք:

2. Հ. Ի՞նչ է դատողութիւնը.

Պ. Դատողութիւնը այն գործողութիւնն է որով միտքը երկու գաղափարաց մէջտեղ եղած յարմարութիւնը կամ անյարմարութիւնը կը տեսնէ. իջոր օրինակ

Աստուած — արդար

Այս երկու գաղափարները՝ առանձինն՝ որոշ բան մը չեն յայտնէր. բայց երբ զանոնք քովէ քով բերեմք, կը տեսնեմք որ արդար գաղափարը կը յարմարի Աստուած գաղափարին: Նոյնպէս

Ոսկի — կապոյտ

Երկու ուրիշ գաղափարներ զորս միացնելով կը տեսնեմք որ չեն յարմարի միմեանց. մտքին այս տեսութիւնն կը կոչուի դատողութիւն:

3. Հ. Ի՞նչ է նախադասութիւնը.

Պ. Երբ դատողութիւն մը խօսքով կամ գրով բացատրեմք, կը կոչուի նախադասութիւն. զոր օրինակ, վերի դատողութիւնները երբ բանիւ կամ գրով բացատրեմք և ըսեմք՝ Աստուած արդար է, և Ոսկին կապոյտ չէ, կ'ըլլան նախադասութիւն:

4. Հ. Նախադասութիւն մը քանի էական մասերէ կը բաղկանայ.

Պ. Նախադասութիւն մը երեք է ս'ի ս' մասերէ կը բաղկանայ, որք կը կոչուին ենթակայ, բայ եւ ստորոգելի:

5. Հ. Ենթակայ որո՞ւ կ'ըսուի.

Պ. Այն գլխաւոր գաղափարին՝ որոյ վերայ դատողութիւն կ'ընենք, ենթակայ կ'ըսուի:

6. Հ. Ստորոգելի որո՞ւ կ'ըսուի.

Պ. Այն երկրորդական գաղափարին՝ որոյ յարմար կամ անյարմար ըլլալը կը ցուցնեմք ենթակային հետ, կ'ըսուի ստորոգելի:

7. Հ. Բայ որո՞ւ կ'ըսուի.

Պ. Բայ կ'ըսուի այն կապին որ կը կապէ ստորոգելին ենթակային հետ. այս բայը միշտ էական բայն է. զոր օրինակ.

Առիւծը զօրաւոր է.

Իմաստութիւնը յարգի է.

Այս նախադասութեանց մէջ Առիւծը եւ Իմաստութիւնը ենթակայ են. Զօրաւոր եւ յարգի ստորոգելի են, իսկ է՝ կապ:

8. Հ. Ամէն նախադասութեան բայը էական կ'ա՞ն է.

Պ. Ոչ. յաճախ էական բայը ստորոգելի

ւոյն հետ կը միանայ և ուրիշ բայ մը կը կազմէ որուն կ'ըսուի Ածական բայ: Ածական բայն են բոլոր ներգործական, կրաւորական և Ձեզոք բայերը: զոր օրինակ.

Ես կը շրջիմ փոխանակ ըսելու ես շրջող եմ. Արեգակը կը լուսաւորէ փոխանակ ըսելու Արեգակը լուսաւորող է.

Յիսուս մկրտեցաւ Յովնաննեւէն փոխանակ ըսելու Յիսուս մկրտեալ եղաւ Յովնաննեւէն:

Դիտողութիւն Ա. Երբեմն եմ էական բայն ալ իբր ածական (չեզոք) բայն կը գործածուի, և յայնժամ ըսելեայն ստորոգելի մը կ'իմացուի. զոր օրինակ, Եղբայրս պարտէզն է. այսինքն Եղբայրս պարտէզը ներկայ կամ նստած է: Գիրքս սեղանին վրայ է. այսինքն Գիրքս սեղանին վրայ դրուած կամ կեցած է:

Դիտողութիւն Բ. Խօսքի մը մէջ այնքան նախադասութիւն կայ, որքան դիմաւոր բայ կայ. զոր օրինակ, Եկայ, տեսայ, յաղթեցի. կը պարունակէ երեք նախադասութիւն. զի կը պարունակէ երեք դիմաւոր բայ:

(Շարունակելի)

ՄԻՋՐԱՆ ԱՍԲԱՆԱԶ

ԸՆԹԱՅԲ ԸԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Մ Ի Դ Ա Ս Ա Ց Ի Ղ Ց Ը

(Դ Ի Ց Ա Ւ Ւ Ն Ա Վ Ա Ն Վ Է Պ)

Յատակագիծ

Բաքոս, գինւոյ աստուածն, իւր սովորական արքանեակներով եկած էր ի Փռիւգիա: Իւր դաստիարակը, ծերունին Սիդէնոս, կը յամենայ մի աղբեր քով ուր Միդաս, Փռիւգիոյ Թագաւորն, գինի լեցընել տուած էր զնա յանկուցանելու համար: Սիդէնոս ա'յնքան կը խմէ որ Թմրած կ'իյնայ գետնին վրայ, եւ հոգիներ, գրտնելով զնա, կը տանին Միդասայ արքունիքն: Թագաւորն կը պատուէ զայն տասն օր եւ տասն գիշեր խնջոյք կատարելով, եւ յետոյ կը տանի ի Լիւգիա յանձնել Բաքոսի: Սա, երախտագէտ, կը խոստանայ արքային կատարել իւր ո'ր եւ է մի իղձ. արքայն, անխոհեմ, կը խնդրէ որ ամէն ինչ որում հալի յոսկի փոխարկի. կ'ընդունուի

իւր խնդրուածքն. Միդաս ուրախ է յոյժ:

Կ'ուզէ փորձել. անտառէն կ'անցնի, ճիւղ մը կը կտրէ, եւ ահա... — արտերէ ցորեան կը քաղէ, եւ ահա'... — կուգայ յիւր տուն, որոյ դրունք, կահք, եւայլն իւր ձեռաց տակ...: Իւր մտածութիւնք եւ երազներ իւր այդ բախտի վրայ:

Եւ ահա կ'արձնայ Միդաս. սեղան կը պատրաստուի ի համադամներով, եւ արքայն կուգայ բազմել. բայց, ո՛վ դժբախտութեան, անկարող է ճաշակել ինչ. ամէն ինչ մետաղ է, ամէն ինչ ոսկի: Հացը... , գինին... , միզերը...: Յուսահատ, կը խնդրէ Բաքոսէն յետս առնուլ զայդ աղիտաբեր պարգեւ: Բաքոս կ'ընդունի. կը հրամայէ նմա երթալ լոգանալ Պսիտոլ գետոյն մէջ, որ յայնմհետէ կը Թաւալէ խիճ եւ աւազ ոսկի:

ԸՆԴՆԱՅՆՈՒՄՆ

Բաքոս, գինւոյ աստուածն, ի Փռիւգիա եկած էր իւր սովորական արքանեակներով: Ծերունին Սիդէնոս, որ կ'ընկերանայր նմա, կանգ առաւ մի աղբեր քով որ հրապուրեց զինքն. զի Միդաս, արքայն Փռիւգիոյ, գինի նորա մէջ լնուլ հրամայած էր: Բաքոսի մանկութեան խնամարկուն գինեսէր էր յոյժ. խմեց առատօրէն, արբեցաւ եւ թմբելով սարածուցաւ խոտին վերայ: Փռիւգացի հովիւներ կը գտնեն, կ'սթափեցնեն զայն մի քիչ, և, թէպէտ դեռ գայթ ի գայթ երերակոծ, կը տանին զայն Միդասայ արքունիքն: Անդ Միդաս մեծապատիւ կը մեծարէ զնա, տասն օր և տասն գիշեր հանդէս կը կատարէ ի պատիւ նորա. կայթք և խնջոյք զիրար կը մղեն, և յետոյ մեծ շքով կ'առաջնորդէ զայն անձամբ դէպ ի Լիւգիոյ դաշտերն: Բաքոս կ'ուրախանայ տեսնելով վերստին զՍիդէնոս, և, տեղեկանալով այն գեղեցիկ ընդունելութեան զոր գտած էր Փռիւգիոյ Թագաւորին ապարանաց մէջ, կ'ուզէ վարձատրել նորա հիւրասիրութիւնն և ազնուամտութիւնն: Թոյլ կուտայ ապա Միդասայ արտայայտել մի իղձ զոր կանխաւ կը խոստանայ կատարել: «Թող ամէն ինչ, յոր հալիմ, յոսկի փոխարկի իսկոյն» կ'ըսէ Միդաս: Անխոհեմ էր այս խնդիր և աղիտաբեր. բայց աստուածն խոստացած էր ընդունիլ ի'նչ որ լինէր նորա առաջարկն: Ուստի կը շնորհէ

նմա իւր ըղձին կատարումն, և կը հեռանայ Միդաս՝ տէր մի այսպիսի մոգական կարողութեան:

Բայց անհամբեր է փորձելու զայդ կարողութիւն: Անտառին մէջ, ընդ որ կ'անցնէր, կը կարկառէ ձեռքն և կը բրցնէ մի ճիւղ. ո՛վ բերկրութիւն, մի ոտտ է այն ոսկեայ արտերէն կը կտրէ մի քանի հասկեր, և կը լինին պատուականագոյնքն ամէն հնձոց. քիչ մի յետոյ կը տեսնէ օրօրին իւր գլխուն վերև մի կարմրափայլ խնձորոյ. կը քաղէ զայն. ո՛վ սքանչելեաց, կարծես Յսպերեան պարտէզներէն եկած հրաշալի մի միրգ է այն: Ուրախութեամբ այլ յայլմէ եղած, կը հասնի իւր պալատան առջև: Այդ շէնք տակաւ առ տակաւ կը փոխուի մի գիւթական ոսկեկուռ ապարանի, երբ Միդասայ ձեռներն կը հալին դրանց, պատուհանաց և որմերուն. ոսկեձոյլ են կահք և կազմածք, և ամենուրեք թանկագին մետաղին փայլն կը շլացնէ աչերն: Իշխանն հազիւ կարող է զսպել իւր յուզումն. մերթ կը մտածէ թէ արդեօք խաղալի՞կ է մի երազոյ: «Բայց ո՛չ, կ'ըսէ խոյն իւրովի, խաբեպատիր անուրջ մը չէ՛ այս. արթուն եմ, կը շարժիմ, կը քայլեմ, կը շօշափեմ այդ թանկագին մետաղն որ ամէն կողմ կը գոյանայ ձեռացս տակ և որոյ փայլն քաջ կը ճանչեն աչերս:» Եւ ինքզինք կ'երեւակայէր բախտաւորագոյնն աշխարհի թագաւորաց. կ'երեւակայէր նաև արդէն երկրի ամէն իշխաններն յոտս իւր խոնարհած. ո՛չ ապաքէն երկրային զօրութեանց գերագունին գաղտնիքն ունէր իւր ափին մէջ:

Մինչ այս մինչ այն, անօթեցաւ Միդաս. իւր գերիներն կանգնեցին մի ճոխ սեղան, ծածկեալ համադամ կերակուրներով. խառնարանին մէջ պատրաստեալ էր աղնիւ գինին, և ազգի ազգի քաղցրահամ միրգեր կը փայլէին պնակաց մէջ: Մեծածոխ իշխանն եկաւ բազմեցաւ ի սեղանն. բայց ի՛նչ տազնապ. կերակուրներն՝ յորս կը հալի՝ կը փոխարկին ի մետաղ. հացը ձոյլ մ'է ոսկոյ՝ զոր ի զուր կը փորձէ փշրել իւր ատամանց տակ. գինին հալած մետաղ որ կը հոսի իւր բերնին մէջ. նարինջն անհամ ու ցրտին դուռտ մի պնդացեալ: Միդասայ նօթութիւնն երթալով կը սաստկանայ սակայն, և ոչ ինչ կրնայ մեղմել զայն, ոչ ինչ

նաև կարող է յագեցնել ծարաւն որ ոչ նըլաղ կը տանջէ զինքն: Ա՛յնքան ոսկոյ տէրն սովամահ լինելու վտանգի մէջ էր: Այն ատեն ի միտ կ'առնու Միդաս իւր խնդրանաց յիմարութիւնն: Ձեռներն յերկինս բարձրացուցած, կը խնդրէ արտասուագին որ Բաքոս յետս առնու այդ աղետալի սարգէն: Ներող են դիք. Բաքոս կը գթայ Միդասայ վրայ որ կը խոստովանէր իւր յանցանքն և կը հրամայէ նմա գնալ լոգանալ Պակտոլի մէջ: Արքային այդ առանձնաշնորհութիւն անցաւ գետոյն, եւ անտի և այսր նորա ալիք կը թաւալեն խիճ և աւազ ոսկեղէն:

(Հետեւողութեամբ Ովիդեայ) Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԳԱՂԻԵՐԷՆ ԼԵՋՈՒ

Գաղիերէն ընթերցուածք հանդերձ
բացաւրութեամբ

1. L'ÉCOLIER CHÉRI

Un bon maître avait chez lui¹ un grand nombre d'écoliers², à qui il enseignait la charité et la crainte de Dieu. L'un de ces écoliers se distinguait de tous les autres³: c'était le plus jeune⁴; et le maître l'aimait par-dessus tous ses condisciples⁵. Ceux-ci⁶ demandèrent un jour au maître pourquoi⁷ il marquait de la préférence à l'un d'entre eux⁸. « Je vous le dirai, répliqua le maître; mais auparavant que chacun de vous prenne⁹ un de ces oiseaux (il en tenait toute une nichée¹⁰ dans sa main). Puis allez dans un endroit où nul regard ne puisse pénétrer¹¹; étranglez ces oiseaux, et rapportez-les-moi. »

Ils s'en allèrent¹², et tous rapportèrent leurs oiseaux morts, tous, à l'exception du plus jeune¹³, de l'écolier chéri, qui revint¹⁴ avec son oiseau en vie¹⁵. « Pourquoi ne l'as-tu pas étranglé? » dit le maître. — C'est, répondit l'enfant, parce que je n'ai pas trouvé d'endroit¹⁶ où le regard ne pût¹⁷ pénétrer: Dieu voit tout¹⁸, et sa justice condamne toute mauvaise action. » Alors le maître regarda autour de lui: les écoliers étaient ébahis et muets¹⁹. Ils venaient

d'apprendre²⁰ pourquoi le maître préférait leur jeune condisciple: c'est qu'il comprenait mieux²¹ la charité et la crainte de Dieu.

P. LAROUSSE

2. ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. Chez lui, իւր ֆովր: Chez նախագրութիւն է և կ'առնու հայցական ինդիք: Կը նշանակէ մէկու մը ֆովր, տունը, կեցած տեղը: Aller chez quelqu'un, մէկու մը տունը երթալ: rester chez quelqu'un, մէկու մը քովը կամ տունը մնալ: Chez-moi, chez-vous, chez-soi, chez-lui, միութեան գծով կապուած, գոյական են և կը նշանակեն ինձ սեփական, ձեզ սեփական, իրեն սեփական տուն: J'ai un chez moi, ինձ սեփական, առանձին տուն մ'ունիմ:

2. Un grand nombre d'écouliers, դպրոցականաց մեծ քիւ մը, այն է՝ բազմաքիւ դպրոցականներ կամ աշակերտներ: D'écouliers է անորոշ սեռական, որ գոյականին վրայ առանց յօդի միայն de յաւելցնելով կը շինուի: de pain, հացի: d'eau, ջրոյ: d'enfants, տղոց, տղաքներու: և չի:

3. Se distinguait de tous les autres, բոլոր միւսներէն կ'որոշուի, այսինքն՝ ամենէն քնիւն էր: Tous է արական յոգնակի tout բառին: եղ. իգականն է toute, յոգ. իգականն՝ toutes: Tout բառը թէ՛ անորոշ գերանուն է, թէ՛ անորոշ ածական: Երբ առանձին գործածուի՝ գերանուն է և կը նշանակէ ամէն ինչ, ամէն, ամէնք: Երբ գոյականի հետ՝ ածական է և կը նշանակէ ամէն, բոլոր: Tout կը նշանակէ նաև բոլորովին: այն ասան մոկեայ է: Ces robes sont tout usées, այս շրջագգեսաներն բոլորովին մաշած են: La maison était tout en feu, տունը բոլորովին կըրակի մէջ էր:

4. C'était le plus jeune, մասաղապոյն (ամենէն փոքր) էր այն: Plus, moins մակրայնէրն երբ յօդով գործածուի՝ կը նշանակեն ամենէն աւելի, ամենէն նուազ:

5. Le maître l'aimait par-dessus tous ses condisciples, վարձապետը կը սիրէր զայն նոյն բոլոր աշակերտակցներէն աւելի (ի վեր): L'aimait, կը սիրէր զայն, զնա: L'փոխանակ լեի, վասնորի՝ aimait ձայնաւորով կ'սկսի: L' հոս գ. դէմքի էական գերանուն է: le, la, l', les յօդ են երբ գրուին գոյականի կամ ածականի առջև, էական գերանուն են՝ երբ բայի հետ գործածուին: այս վերջին պարագային մէջ կը նշանակեն զայն, զնա, զայն, զնոսա:

Condisciple (աշակերտակից) բառը կազմուած է con նախագոս մասնիկէն (préfixe) և disciple (աշակերտ) բառէն: con մասնիկը համանիշ է մեր կից, նամ մասնիկանց և միութեամբ՝ քնկերակցութեամբ գաղափարը կը յաւելու բառից վրայ: այսպէս՝ կազմուած են concourir (մէկտեղ ընթանալ, աջակցիլ), contemporain (ժամանակակից), compatriote (հայրենակից) և չի: բառերն:

6. Ceux-ci, unfa, այսինքն՝ աշակերտակիցներն, երբ նախընթաց գոյականներ յարաբերեն, celui-ci celle-ci, ceux-ci, celles-ci վերջին յիշուածը, իսկ celui-là, celle-là, ceux-là, celles-là առաջ յիշուածը կը յարաբերեն:

7. Pourquoi, թէ ինչու: Գաղիերէնի մէջ հարցական մակրայնէրու վրայ թէ (si) չի դրուիր: il lui demanda d'où il venait, հարցուց անոր թէ ո՛ւտի կուգար:

8. Il marquait de la préférence à l'un d'entre eux, իրենց մէջէն միոյն նախաժողովուրդին կը ցուցնէր, այն է՝ իրենցմէ միմ նախաժողովուրդը կը նախաժողովուրդէր: Marquer, նշանակել: ցուցանել:

9. Que chacun de vous prenne, քո՛ղ ձեզ իւրաքանչիւրն առնու: Այս տեսակ խօսքերու մէջ լռելիայն կ'իմացուի je veux, j'ordonne գլխաւոր նախադասութիւն մը: Այս տեսակ գ. դէմքի ստորագոյական ներկայներ (առանց գլխաւոր նախադասութեան) քո՛ղ բառով կը թարգմանուին հայերէնի: qu'il aille, թո՛ղ երթայ: qu'il parle, թո՛ղ խօսի: qu'il réponde, թո՛ղ պատասխանէ:

10. Il en tenait toute une nichée dans sa main, ամբողջ ձագերմալ մ'ունէր անոնցմէ (քոչուններէն) իւր ձեռքին մէջ: En գ. դէմքի էական գերանուն է, արական և իգական, եղակի և յոգնակի, սեռական ու բացառական հոլով: կը նշանակէ ուրեմն ամբողջ, ամէն, ամբողջ, ամբողջ, զմեմն, զմեմն: — Nichée կամ nitée կը նշանակէ դեռ բոյնի մէջ եղող նորածին ձագերու ամբողջութիւնն: ée յետագոս մասնիկ մ'է որ կը նշանակէ պարզին մէջ պարունակեալ քանակութիւնը: այսպէս կազմուած են նաև assiettée (assiette), gorgée (gorge), platée (plat) potée (pot), bouchée (bouche) և չի: բառերն որք կը նշանակեն սկաւառակ մի լի, ումպ մի, պնակ մի լի: պոյն մի լի, պսսսս մի (բերանն առածին չափ): — Tenir կը խոնարհուի ըստ venir-ի (տես 14):

11. Où nul regard ne puisse pénétrer, ո՛ւր ոչ մի հայեցում կարեմայ քախանցել: puisse, ստ. ներ. եղ. գ. դէմք pouvoir անկ. բային:

12. Ils s'en allèrent, ելան զացին, մեկնեցան: aller դէպի տեղ մ'երթալ կը նշանակէ, իսկ s'en aller՝ գնում տեղէն բաժնուիլ, ելնել երթալ, մեկնիլ: — Allèrent անց. որչ. յոգ. գ. դէմք aller անկ. բային: ներկ. ժմեկ. aller, allant, allé, je vais, j'alla: Անկ. ածնց. ժմեկ. (սՀմ. ներկ.) tu vas, il va, ils vont. (ապ.) j'irai և չի: (թէակ.) j'irais և չի: (հր.) va. (ստ.) que j'aille, que tu ailles, qu'il aille, qu'ils aillent.

13. A l'exception du plus jeune, բառ առ բառ բացառութեամբ փոքրագունին, այսինքն ի բաց առեալ փոքրագունին:

14. Revint, վերադարձաւ: անց. որչ. եղ. գ. դէմք revenir անկ. բային: խոնարհի ըստ venir ի: ներկ. ժմեկ. venir բայի՝ venir, venant, venu, je viens, je vins. Անկ. ածնց. ժմեկ. (սՀմ. ներկ.) ils viennent. (ապ.) je viendrai և չի: (թէակ.) je viendrais և չի: (սՀմ. ներկ.) que je vienne, que tu viennes, qu'il vienne, qu'ils viennent.

15. En vie, ի կեանս, կենդ: ցի: En հոս նախադրութիւն է և կը նշանակէ մէջ, ի: Այսպէս en larmes ըսել է արտառուց մէջ, յարտառու, արտառուակին:

16. C'est... parce que je n'ai pas trouvé d'endroit... պատճառն այն է որ չգտայ տեղ մը... D'endroit, տես բացատր. 18, դաս 4:

47. Ne pût, չկարեցար . pût, ստոր. անկ. եղ. գ. դէմք pouvoir անկ. բային : Նիւնկ. ժմեկք. Pouvoir, pouvant, pu, je peux կամ je puis, je pus. Անկ. ածնց. ժմեկք. (սճմ. ներկ) ils peuvent. (ապ.) je pourrai և ըն. (թէակ.) je pourrais և ըն. հրամ. չունի. (ստ. ներկ.) que je puisse և ըն. :

48. Tout, զամէն ինչ. tout, եղ. ար. անորոշ գերա- նուն, կը նշանակէ ամէն ինչ, զամէն ինչ :

49. Les écoliers étaient ébahis et muets, տ. ակեթսֆ հիացեալ ու անձայն կը մնային :

20. Ils venaient d'apprendre pourquoi . . . , այն ինչ (դեռ նոր) ուսէր (հասկցեր) էինքն ինչո՞ւ . . . Venir բայն իր ետեւէն de ու աներևոյթ առնչով կը նշանակէ ինչ առաջ, դեռ նոր կատարուած գործողութիւն մը : այսպէս mon père vient de sortir կը նշանակէ հայրս դեռ նոր (հիմայ) դուրս ելաւ :

21. C'est qu'il comprenait mieux, պատկառն այն է որ լաւ եւս կը հասկնար նա : C'est que . . . պատկառն այն է որ . . . :

3. ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԻՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍԻՐԵՅՅԱԼ ԱՇԱԿԵՐՏԸ

Բարի վարժապետ մ'իւր քով ունէր բազմաթիւ աշակերտներ, որոց կ'ուսուցանէր գուրք եւ Աստուծոյ երկիւղ : Որին այդ դպրոցականներէ ընտիր էր ի մէջ ամենուն . կըրտսերագոյնն էր նա, և ուսուցիչն զնա կը սիրէր առաւելքան նորա աշակերտակիցներն Սոքա օր մի հարցուցին վարժապետին թէ է'ր ի-

րենցմէ միոյն նկատմամբ սիրոյ առաւելու- թիւն ցոյց կուտար : « Կ'ըսեմ ձեզ զայդ, պատասխանեց վարժապետը, բայց նախ թո՛ղ ձեզմէ իւրաքանչիւրն առնու մին այս թռչուններէ (ամբողջ ծագերամ մ'ու- նէր իւր ձեռքին մէջ) : Յետոյ գնացէք այն- պիտի տեղ մ'ուր ո'չ մի հայեցուած կարե- նայ թափանցել . խեղդամահ ըրէք այդ թռչուններ և զայնս ինձ ետ բերէք : »

Հեռացան գնացին, և ամէնքն ետ բերին իւրեանց թռչուններ մեռած, ամէնքն, բաց ի կրտսերագունէն, սիրեցեալ աշակերտէն, որ դարձաւ իւր կենդանի թռչնով : « Ինչո՞ւ համար զայն չխեղդեցիր », ըսաւ ուսուցիչը — « Վասն զի, պատասխանեց մանուկը, չգը- տայ տեղ ուր հայեցուածքն չկարենար թա- փանցել . Աստուած կը տեսնէ ամէն ինչ, և նորա արդարութիւն կը դատապարտէ ա- մէն չար գործ : » Այն ատեն ուսուցիչն իւր չորս կողմը նայեցաւ : Աշակերտը հիացեալ ու անբարբառ կային : Այն ինչ իմացեր էին թէ է'ր վարժապետն նախամեծար կը հա- մարէր իւրեանց մատաղ աշակերտակիցն . զի լաւագոյնս կը հասկնար նա գուրքն ու Աս- տուծոյ երկիւղը :

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԸՆԹԱՅԲ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ԵՒԱ ՊԱՏՄԷ ԱԴԱՄԱՅ ԶԵՐԱԶ ԻԻՐ ՅԱԻԱԼԻՑ

Ա

ռաւօտն յեկեց մարզէ¹ վարդակարմիր ճեմօքն² եկեալ

Ցանէր մարդարիտ արեւելեան յերեսս երկրի :

Ձարթեաւ Ադամ ի քընոյն, սովորութիւն այս էր նորա,

Ձի օդային նիրհ³ իւր անօսը⁴ հեշտին⁵ հալմամբ⁶ սուրբ ճաշակացն

եւ անոյշ եւ քաղցրախառն⁷ օդահոտովք⁸ անհատ պահեալ⁹,

Փոյթ¹⁰ ի խոխովքս¹¹ վարատէր չոգիամէզ¹² առուաց եւեթ¹³,

ի խարշափ¹⁴ սաղարթուց՝ Առաւօտուն հովահարաց,

ի թըռչնոց յայգորեկի¹⁵ աշխոյժ սըւիւն¹⁶ ի ջովքս ջովս¹⁷ :

Ձարմանայր յոյժ զի եւա տակաւին չեւ էր զարթուցեալ,

Հերք խառնխուռն եւ այտք կարմիր իբրեւ ի քուն անդոհական¹⁸ :

Յարուցեալ կիտովին, եւ յեց յարմուկն ի նա կըքեալ¹⁹ :

Նըկատէ խանդաղակաթ²⁰ եւ ակնարկմամբ սեռն²¹ սիրոյ

ի գեղ²² անդր, որ թէ ի նինջ թէ յարթմընի²³ էր շնորհափայլ :

Յայնժամ գողտըր բարբառով՝ իբր ի ծագկունս սիք²⁴ հեշտաշունչ,

Մերձեցեալ մեղմիկ ի ձեռն նորա՝ զայս մըրմընջէ ձայնս :

«Զարթիր, իմ ամենագեղ, հարսն իմ՝ վերջին գըտեալ բարի,
Գերազոյն քան զամենայն ինձ, երկնաւոր յետին պարգեւ.
Յանկալի՛դ իմ միշտ նորոգ, զարթիր, ծագէ այգն աւասիկ,
Եւ զըւարթ եւ ցօղագին²¹ մեզ անդաստան կարդայ հրաւէր:
Ըզտուընջեան երախայրիս²² կորուսանեմք, զայցելոյ ժամ
Թէ գիա՛րդ բողբոջիցեն²³ տունկը առ ի մէնջ խնամով սընեալք,
Կիտրոնուտն²⁴ ո՛րպէս ծաղկէ, ուստի՛ ստաշխին²⁵ կաթէ ծորան²⁶
Եւ զոր ուետին²⁷ մըզէ²⁸ ծիւղ²⁹, ո՛րպէս բնութիւն ըզգոյնսն երօինէ,³⁰
Ի՛բր³¹ ի ծաղկին հանգչի մեղու ծըծեւ ըզլոյծն³² անուշութիւնս :

Այսպիսի մըրմընջովք զարթոյց ըզնա, իսկ նա յիգամ
Աչս իմն արկեալ ահաբեկս, եւ գըրկախառն եղեալ³³ ասէ .

«Ո՛վ դու իմ միայն հանգիստ մըտաց, իմ փառք եւ կատարումն,
Զի՛ խընդամ ի տեսանել զերեսըս քո եւ զդարձ այգուն :
Զայս գիշեր, որպիսի չիք ինչ անցուցեալ իմ այնպիսի,
Երազ տեսի, թէ երազ էր ոչ եթէ գքեզ, որպէս յաճախն,
Ոչ, ըզգործըս երեկին³⁴, ոչ գհանդերձեալսն վաղորդեան,³⁵
Այլ մեղք եւ ծուրիք³⁶ զանխուլ³⁷ ի մտացս յառաջ քան զայս մըղձկուտ³⁸ գիշեր :
Թըւէր ոք յունկն իմ մերձեալ, եւ հրաւիրէր ողոր³⁹ ձայնիւ,
Կարծեցեալ թէ քոյդ իցէ . ասէր. — Ընդէ՛ր նընջես, եւս,
Աւասիկ ժամ գեղեցիկ, նորազըւարթ, խաղաղաւէտ .
Հատանէ զըռութիւնն հաւն եւեթ գիշերերդալի՛⁴⁰
Որ արդէն զարթուցեալ քաղցրանըւագըս գեղգեղէ
Զերգըս իւր սիրակարկաջ⁴¹. տիրէ լուսին՝ գունտ ուռճալիր⁴²
Եւ յախորժ փայլ նըկարէ զտարերաց դէմն ի հովանւոյ :
Այլ ի զուր՝ ուր⁴³ չիք տեսող. բոլոր աչօք հըսկեն երկինք
Առ ի զո՛վ նըկատեւ, բայց եթէ գքեզ՝ բնութեան տարփումն⁴⁴
Ի տեսիլ քո համօրէն զուարճանան էք՝⁴⁵ ձըգեալք⁴⁶ ի գեղդ
Առ ի՛նդ այն հրաշանալ⁴⁷ յաւէթաբար զարմանալեօք :

«Յարուցեալ իբր ի քո ձայն, ա՛յլ ըզքեզ ոչ ուրեք գըրի,
Յայնժամ ըզլինի քո չըրջեալ՝ թուեցայ միայն գընալ ընդ հետս
Որ ածին զիս նոյնհետայն⁴⁸ առ գիտութեանն արգելեալ ծառ,
Գեղեցիկ, եւ քան ի տուէ գեղեցկագոյն թուեցեալ ի ցնորս⁴⁹ :
Մինչ հիացեալ հայէի, տեսիլ ինչ մօտ կայր թեւաւոր
Երեւեալ կերպարանօք մին ի տեսլեանցն երկնաւորաց :
Յօղաթուրմ⁵⁰ գէսք⁵¹ բուրէին զանմահութիւն, պիւշ⁵² ինքն ի ծառն
— Ո՛վ գեղեցիկ տունկ, ասէր, առատ պըտղովք ծանրաբեռնի,⁵³
Ոչ ոք հաճի զբեռնըդ բառնալ եւ զքաղցրութիւնըդ ճաշակել,
Ոչ Աստուած եւ ոչ մարդ. ա՛յսչափ անարգ է գիտութիւն .
Նախա՞նձ ինչ արգելու. թէ զգուշութիւն՝ չուտելի քէն :
Թող որ կամին արգելու, զիս ոչ եւս այլ զըրկեսցէ ոք
Ի բարւոյդ պարգեւաց. իսկ եթէ ոչ, աստ առ ի՛նչ կայ⁵⁴ : —

«Ասաց, եւ ոչ եկաց, ժըպիրհ⁵⁵ ձեռամբ կորզեալ եկեր :
Քըստմեցայ⁵⁶ ի ցուրտ սարսուռ ընդ այն բարբառ յանդըգնութեան՝
Հաստատեալ յոխորտ⁵⁷ գործով. նա ցընծութեամբ կայտուեալ⁵⁸ ասէ. —
Ո՛վ պըտուղ աստուածային, ինքնին անոյշ, եւս առաւել
Այսպէս կըթեալ. արգելեալ թըլիս աստ դու իբր անպատեհ
Այլում ումեք՝ բայց աստուածոց եւեթ, սակայն եւ բաւական
Ըզմարդիկ յաստուածութեան փոխել բնութիւն. եւ ընդէ՛ր ոչ :

Զի բարին ըստ հաղորդեւն յաւէտ յորդեալ առատանայ⁶²
 եւ արեւոյն ինչ ոչ վրիպէ, այլ առաւել փառաւորի
 ե'կ, երանեակ⁶³ արարած, գեղեցկագեղ հրեշտակդ եւա,
 ե'կ եւ դու լեր հաղորդ. զի երջանիկ թէպէտ իցես,
 Մարթի քեզ եւս քան զեւս յերանութիւն բարգաւաճեւ⁶³,
 Թէ եւ չիք լինել քան զայդ քեզ արժանի երջանկութեան⁶⁴,
 Կեր ըզսա, եւ յայսմ հետէ անց ընդ աստուածս աստուածուհի⁶⁵,
 Ոչ եւս յերկիր արգելական, այլ մերթ ըստ մեզ օդաճեմ⁶⁶,
 Մերթ յերկինքս վերամբարձ՝ ըստ արժանի տնձինըդ քոյ՝⁶⁷
 Անդ տեսցես զաստուածոց կեանս, եւ դու կեցցես նոցին հանգոյն: —

«Զայս ասելով մերձեցեալ, ըզպըտողն մասըն զոր խըլեաց
 եւ ունէր ի ձեռին՝ մատուցանէ մինչ յիմ չըրթունս».

Հոտ անոյշ եւ ակտրժակ այնպէս շարժեաց ի ցանկութիւն,

Զի անհնարին թըւեցաւ ի ճաշակացն ինձ ժուժկալեւ⁶⁸

Իսկ եւ իսկ ընդ նրմին ի վեր ընդ ամպըս սըլանամ,

եւ ի ներքոյ տեսանեմ պարզեալ⁶⁹ զերկիր անբովանդակ⁷⁰.

Տեսիլ ըսքանչելի, 'նդարձակատարր'⁷¹ եւ բազմադէմ:

Մինչ կայի յանբաւ բարձունսն ակշեալ ընդ թռիչս իմ և փոխումն,

Առաջնորդս յանկարծ լինի աներեւոյթ, եւ թըւիմ ինձ

Դարահոս⁷² վերուստ ի վայր, եւ ըզքընով անկեալ⁷³ դընիմ:

Այլ ո'վ քանի՜ խընդամիտ⁷⁴ գըտայ մինչդեռ սթափեալ⁷⁵ ի քնոյս՝

Տեսանեմ զի ամենայնն անուրջը⁷⁶ եւեթ են, ոչ այլ ինչ:»

Թարգմ. Հ. Ա. Կ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

ՄԻԼՏՈՆ

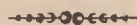
ԿՈՐՈՒՍՏ ԿՐԱՍՆԵՆ, ԳԻՐԲ Ե. 1—85

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՔ

1. Մարգ. կողմ. յեկից մարզէ. արեւելեան կողմէն:
2. Ճեմ. քայլ. 3. Նիւրի. քուն. 4. Անուր. թեթեւ:
5. Հեթին. դիւրին. 6. Հալումն. մարտողութիւն. 7. Հեթին
հալմամբ սուրբ նաեակացն՝ մարտու անդոց դիւ-
րին մարտողութեամբ. 7. Քաղցրախառն. բարեխառն:
8. Օղափոս. շոգի, արտաշնութիւն. 9. Անհաս պան-
եալ. անընդհատ մնալով, չկտրուելով (քունը): 10.
Փոյք. (մկր). շուտով: 11. Խոխաջ, ջրոյ ձայն. 12.
Շոգիամեզ. շոգիով և միդով խառն, միգամած: 13.
Խաբափ. տերեւոց ձայն. 14. Այգորեի. սյգորող, ա-
ռաւտեան. 15. Սոխի. սուլումն, հնչիւն երգոյ. 16.
Ձով. թաւ ոստ. ի ջովս ջովս. շատ մը ոստերու
վրայ. 17. Անդոնական. մոմտուք բերող. 18. Կեւլ.
ծուր, խոնարհիլ. 19. Խանդակալաք (մկր) սաստիկ
սիրով. 20. Սեւն. մարտու, անխառն. 21. Գեղ. գե-
ղեցկութիւն. 22. Յարքմնի (մկր) արթուն ժամանակ:
23. Սիւ. զեփիւռ, անուշ հով. 24. Յողագին. խոնաւ
և զով. 25. Երախայրի. առաջին պտուղ. 26. Բող-
բոջել. ծլիլ, ծաղկիլ. 27. Կիսրնոն. վայր կամ ան-
տառ ուր շատ կիտրոն կը դառուի. 28. Սաւախ.
զմասոյ հոյզը որ կը կաթէ. 29. Մորան. վազող կամ
կաթկթող ջուր. 30. Ռեթին. իւղային տունկերէ վա-
զած հոյզն. 31. Մզել. կաթկթիլ. 32. Ծիղ. բարակ
կղեղն, ցօղուն անկոց. 33. Երփնել. նկարել, գոյն
տալ, գոյնով փայլեցնել. 34. Ի'բր. ինչպէս. 35.
Լոյծ. (ած.) հեղուկ, հոսանուտ. 36. Գրկախառն
լինել. գրկել. 37. Երեկին. երեկուան. 38. Վաղորդ-
եան. վաղն առտուան. 39. Մուլի. հոգ. մոմտուք.
40. Զանխուլ. գաղտնի. Զանխուլ ի մնացս. մտքիս

անծանօթ. 44. Մղձկուս. խեղդող. ճնշող. 42. Ողոփ.
մեղմ, անուշ, 43. Գիւերեղակ հաւ. գիւերը երգող
թռչուն, սոխակ. 44. Սիւրակալաչ. սիրուն ձայնով.
45. Ուռնալիւ. լեցուն, ամբողջ (լուսին). 46. Ուր. (շղկ).
քանի որ. 47. Տարփումն. տնչ, փափաք. 48. Է. (գոյ.)
արարած. Էֆ (յոգ.) արարածներ. 49. Ձգեալ. քաշ-
ուած, յափշտակուած. 50. Հրաւանալ. հիանալ. 51.
Նոյննեայն, անմիջապէս. 52. Յնոբ. երեւակայութիւն,
երազ. 53. Յողաքում. ցօղով թրջուած. 54. Գեւ. եր-
կայն մազ. 55. Պիւ. յառած, աչքերը տնկած. 56. Ման-
րաբեռնի. ծանրաբեռնուած. 57. Աս առ ի'նչ կայ.
հոս ինչու համար կը կենայ. 58. Ժպիւրի. յանդուգն.
59. Քսմնել. դողալ. 60. Յոխոս. խոխոս, յանդու-
գըն. 61. Կայսուել. ուրախութենէն ցատկաւել. 62.
Առասանալ. շատնալ. 63. Երանեալ. երջանիկ. 64.
Թեւ չիք լինել քան զայդ քեզ արժանի երջանկու-
թեան. թէ և ատկէ աւելի երջանկութեան արժանի
կարելի չէ որ ըլլաս. 65. Եւ յայսմնեւ անց ընդ
աստուածս աստուածունի. ու սյստուհեան աստուա-
ծոց հետ աստուածուհի եղիր. 66. Օղանեմ. օդի մէջ
քալող. 67. Ըս արժանի անձինդ քոյ ինչպէս որ անձ-
արժանի է. անձնական արժանեօքդ. 68. Ժուժկալել.
դիմանալ, համբերել. 69. Պարգեալ. տարածուած.
70. Անբովանդակ. ընդարձակ անհուն. 71. Ընդար-
ձակասար. ընդարձակօրէն տարածուած. 72. Դարա-
նոս (լինել). բարձր տեղէ մը իջնալ. 73. Զքնով ան-
կանել. քնանալ. 74. Խնդամիս. ուրախ. 75. Սթափել
ի վնդ. քունը. թափել, արթննալ. 76. Անուրջ, երազ.

ՄԻԶՐԱՆ ԱՄԲԱՆԱԶ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

(Շար. Տես թիւ 1. Բարձրագոյն ընթացք)

Մեր անցեալ յօդուածին մէջ (Մալիկ Մանկանց, էջ 14-14) ըսինք Թուրքերէնի համար, իբրեւ մեզ ծանօթագոյն լեզուի Դուրանեան խմբին, թէ «բաւական նպաստ կը մատուցանէ մեզ Հայերէնի լեզուաբանական քննութեան»։ Գիտենք թէ բոլորովին հակառակ է ոմանց ակտիւական նշմարանս անգամ տեսանել դուրանականութեան ի ծագման արարատեան ոչ լեզուին միայն, այլ և ցեղին։ Ըստ սուս Հայն է և պարտի լինելը՝ եւ ցեղիւ եւ լեզուաւ, մին ի դասերաց այն երջանիկ մօր որմէ ծնած են հնդկի եւրոպական համարուած աղքատ և լեզուք համօրէն։ Սակայն ներքին է կարծենք գիտութեան բերել ի լոյս որ և իցէ խնդրոյ ընդգիծակաց երեսն ևս։ Ո՛ր յիշատակարան, ո՛ր պատմութիւն կամ աւանդութիւն կը ստուգէ մեզ թէ արարատեան ցեղն, ըստ սկիզբան թաղուած հնութեան աղջամղջին մէջ, չէր ի բնէ իւր հիւսիսային գրացիներուն, Վրաց, Աղուանից, աղգակից, և ապա յընթացս իւր գրագիտական կենաց՝ իւր արեւելեան և արեւմտեան աղնուագոյն և կրթագոյն գրացիներէն, ի Պարսից և ի Յունաց, առաւ իւր լեզուին նախնի կմախին վրաց հնուերոպական միւս և մորթ, ինչպէս ըրած է Թուրքերէնն աստ ուրեմն յԱրաբացոյն և ի Պարսիցն։ միթէ այս լեզուն ի ծնէ սեմական կամ արիական էր, վասն զի ունի այնչափ խառնուրդ այս երկու վերջիններէն։ Ուստի չէ ամենեւին անտեղի ըստ մեզ գէթ հաւանական ինչ նմանութիւն նկատել Հայերէնի Դուրանական լեզուաց խմբին հետ, որոյ ծանօթ ճիւղն է մեզ Թուրքերէնն, մանաւանդ բայերու կազմութեան կողմանէ որ լեզուի էական և մնայուն տարրն է։

Նախ մեր բայն ժամանակներու Թուրքն և կազմութեան կողմանէ ունի Թուրքերէնի հետ մեծ նմանութիւն։ Մեր ժամանակներն են ներկայ, անկատար։ կատարեալ, ապառնի (զոր պարտ է կոչել մանաւանդ ստորագասական), հրամայական (որ է միանգամայն ընդհանրապէս բայանուն կամ արմատ), ստորագասական (որ է մանաւանդ ըղձա-

կան կամ թէական), աներևոյթ և ընդունելութիւն (ներկայ, անցեալ և ապառնի)։ և բոլոր այս ժամանակներն ի մեզ կը կադմուին էական բայով և ընդունելութեամբ, ըստ ամենայնի նման Թուրքերէնին, ինչպէս պիտի տեսնենք։

Երկրորդ՝ մեր էական բայն, ինչպէս Թուրքերէնին, է պակասաւոր. ունի միայն ներկայ, անկատար և ստորագասական, եւ, էի, իցեմ. իմ, իսիմ, իսէմ. մնացեալ ժամանակները կ'առնու լինիմ կամ եղանիմ, օլնագ, բայէն. կոր, եղէ, օլնում, ապ. եւ զէց, օլնլմ, հր. լեր, օլ. աներ. լինել կամ եղանել, օլնագ, ընդ. եղեալ կամ լեալ, օլմուց, լինելոյ կամ լինելի, օլնագ, օլնալը։

Գալով հասարակ բայերու կազմութեան, մեր բոլոր բայերը կը կազմուին էական բային ժամանակներէն և բայանունէ որ բային արմատն է։ Ահա մեր և Թուրքերէնի օրինակը. սիր. եմ, սելէր. իմ. սիր. էի, սելէր. իսիմ. սիր. եցի, սել. իսիմ. սիր. եցից, սել. էլիմ. սիր. եա, սել. սիր. իցեմ, սելէր իսէմ. սիր. ել, սել. մէք. սիր. եալ, սելմիւ. սիր. ելոյ, սել. էնէք. սիր. ելի, սել. մէլի։

Դիտելի է 1. որ սիր (այն է՝ սէր. են, փոխուած իի ձայնաւորներու փոփոխութեան օրինօք,) ունի, ինչպէս ամէն բայանունն արմատ, ընդունելութիւն ներկայի զօրութիւն. իբր սիրող։ Շատ անգամ այս բայանունն արմատն է նաև հրամայական, ինչպէս հատ. անեմ, հր. հատ. թո. զում. հր. թող։ Այսպէս է Թուրքերէնն, սելէր որ է ընդունելութիւն ներկայ։ իբր սելէն, լինի և սել, սէվ. իմ, սէվ. մէք, սէվ. միւ, և էն. և է միանգամայն հրամայական, սել։

Դիտելի է 2. որ կատար. եցի, ապ. եցից՝ հր. եա, աներ. ել, ընդ. անց. եալ, ապ. ելոյ, ելի, կը Թուրքն լինել բուն եմ բային ժամանակները որ ուրոյն իբրեւ էական բայ չեն գործածուիր, այլ հասարակ բայերու մէջ միայն. ինչպէս նաև եր, էք, երուք էական բային հրամայականն են, և ուրոյն չեն գործածուիր։ այլ միայն ողջ բառին հետ, ողջ եր, ողջ էք, ողջ երուք։ Այսպէս Թուրքերէն բայերուն կատարելոյն, ապառնւոյն, աներևութիւն և ընդունելութեանց վերջաւորութիւններն, իմ, էլիմ, մէք, միւ, էնէք, մէլի, են իմ Թուրքերէն էական բային ժամանակները որ իբր էական բայ անգործածելի մնացած են, և հասարակ բայե-

րու հետ միայն կը գործածուին, սէվսիւմ սէվէյիւմ, սէվմէֆ, սէվմիս, սէվմէֆ, ևն:

Երրորդ՝ դիտելու արժանի են մեր իմ, ամ, ում ըծորդութեանց ձեւերն հանգոյն թուրքերէնին, սէվէր-իւմ, ալըր-ըւմ, պու-լուր-ում: Ըծորդութեան տարբերութիւն ունին արդարեւ շատ լեզուներ, բայց մերն մօտագոյն է թուրքերէնին, ուր հնչման այս փոփոխութիւնն է աւելի կանոնաւոր և միակերպ:

Չորրորդ՝ դիտելու արժանի կէտ է կրաւորականի կազմութիւնն: Մեր կրաւորական ձեւ կը թուի համեմատութեամբ նորագոյն. նախկին լեզուն կը թուի թէ չունէր ուրոյն կրաւորական ձեւ, ինչպէս չունին ի բնէ Գերմաներէնն, Գաղիերէնն և Անգլիացին. կը թուի թէ Հայերէնն կը կազմէր իւր կրաւորական ելի, ընդունելութեամբ և էական բայով: Իմանալի է, ընդունելի ելեւ, լսելի լեւ, զարմանալի ելիցի և այլ նմանք, Հայերէն բնիկ կրաւորական, կամ կրաւորականի տեղ բռնող ձեւեր են: Յայտն ևս Հայերէնն կը մօտենայ թուրքերէնին որ յատուկ ընդունելութեամբ և էական բայով կը կազմէ կրաւորականը. սէվ իլ-իւ իմ, սէվ իլ մէք. սիրելի եմ, սիրելի լինել:

Հինգերորդ՝ Հայերէնի մասնաւոր արտօնութիւնն ընդհանրապէս ամէն չէզոք բայ անցողականի, այսինքն ներգործականի փոխելու՝ բային արմատին վրայ մասնիկ յաւելլով կը գտնենք թուրքերէնի մէջ միայն. շիջանիմ, շիջ-ու-ցանեմ: Դառն-ամ դարձ-ուց-անեմ, (դառնամ բային արմատն է՝ դարձ), փախ-չիմ, փախ-ուց-անեմ. սէօն-մէք, սէօն-տիւրմէք, տէօն-մէք տէօն-տիւր-մէք, դաչ մագ, դաչ-ըր-մագ ևն, սա տարբերութեամբ որ թուրքերէնի մէջ աւելի ընդհանուր է այս օրէնքը. մենք, մանաւանդ ներգործական բայեր, յաճախ տամ բայով ևս կ'ընենք անցողական. տալ ընթեռնուլ, օգուլ-թ-մագ. տալ դրել, եագ-տըր-մագ, ևն:

Վեցերորդ՝ էական բայն, եմ, իբրեւ զամ, Հայերէն կ'առնու, ունել, ստանալ, բայի նշանակութիւն, ունիմ բային տէր բային դնելով սեռական, և սեռի խնդիրն՝ ուղղական իբր տէր բայի. ուստի կ'ըսենք, է իմ որդի մի. են իմ որդիք երկու, փոխանակ՝ Ունիմ որդի մի. Ունիմ երկուս որ-

դիս: Ճիշդ այսպէս կը գործածուի թուրքերէնի վար, գոյ, բայն սեռականով իբր ունենալ. Պիր, իբի օղլումվար. Պապամըն պիր էվի վար, ևն:

Եօթներորդ՝ Հայերէնի և թուրքերէնի միայն յատուկ է հոլովել աներևոյթը. սիրել, սիրելոյ, սիրելով. սէվմէֆ, սէվմէֆն, սէվմէյէ, սէվմէսէն:

Դիտելու արժանի կէտ է նաեւ, ինչպէս թուրքերէնի. նոյնպէս Հայերէնի մէջ սեռի պակասութիւնը:

Ինչ որ ըսինք բայերու կազմութեան վերայ իբրեւ համաձայն թուրքերէնի, կը տեսնուի աւելի կամ պակաս նաեւ Յունարէնի, Հատիներէնի և ուրիշ լեզուաց մէջ. բայց ոչ այնչափ ճշգիւ: Որովհետեւ մարդկային լեզուն է յայտնութիւն ընդհանուր օրինաց հոգեբանութեան կամ, այլով բանիւ, օրէնք լեզուի են բովանդակութիւն մօտաց գործողութիւններուն. զորս կը լուծենք և կը յօդենք մեր ըմբռնմանց կարգաւ, հարկ է լեզուաց ընդհանուր յատակագծին լինել նոյն և մի, չինուածն է միայն որ ըստ նիւթոյն և ձևոյն կը տարբերի. ուստի քերականութիւնը միայն ևս աւելի բառերու նմանութիւնը, չլուծեր լեզուի արեւակցութեան խնդիրը. բայց ըստ բառականին, մոտաւանդ առաջինն, կը տանի զմեզ մօտ խնդրոյն լուծման: Ուստի նայելով վերոյ յիշեալ նմանութեանց Հայերէնի բնդ թուրքերէնին իբրեւ տիպարի Դուրանական լեզուաց, չթուիր յանդգնութիւն (դնելով արարատեան ցեղին ծագումը Դուրանական) այն նմանութիւնը կարծել իւր նախկին լեզուէն, որոյ վրայ եկած են Հնդկարոպական խաւեր: Կը թողունք բառերու կամ արմատներու և տաացուածոյ ձեւերու նմանութիւնը և ուրիշ կէտեր որ ըստ բառականին, թէպէտ աստ անդ ցիր, կը նըշմարուին Հայերէնի մէջ ընդ թուրքերէնին: Այսչափ միայն ըսինք հարեանցի իբրեւ գիտողութեան նիւթ, առանց ամենեւին խլխելու հաստատել ցեղին և լեզուին Դուրանական ծագումը որ արդարեւ մեծ եւ դժուարին խնդիր է: Այսչափ միայն կը յիշեցունենք թէ այնպիսի խնդիրներու մէջ որոց սկիզբը փարագուրեալ է անմատոյց հնութեան առաջատորի՝ ի յառաջագունէ խղել. չէ ուղիղ փիլիսոփայութիւն:

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ⁽¹⁾

(Պէտպէ՛հեան վարժարանի մէջ աւանդեալ
դասուց ամփոփումն) :

ԴԱՍ Բ .

ԻՄԱՑԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ . — ԱՐՏԱՔԻՆ ԸՄԱՌՆՈՒՄՆ .

5. Իմացականութիւնն րնդհանրապէս . — Իմացականութիւնն է կարողութիւն խորհելոյ այսինքն նանաչելոյ եւ ի միտ առնոյ : Ճանաչել առարկայից համար կ'ըսուի, ի միտ առնուլ՝ հասկնալ, ճշմարտութեանց համար : Խորհելն է էապէս գաղափարներ լծորդելով դատողութիւններ կազմել, և դատողութիւններու միջոցաւ իմաստասիրել, բայց երբ խորը նայինք՝ խորհիլն է նախ որոշել՝ զանազանել, յետոյ մերձեցնել, նախ տարբերութիւններ և ապա նմանութիւններ ըմբռնել : Ի մի բան՝ բաղդատել : Ինչ որ լինի մեր դիտողութեան առարկայն, զայն ճանաչելն է նախ որոշել զայն յայնմանէ որ չէ այն, զայն զանազանել առաւել կամ նըւազ կողտ կամ փափուկ կերպով ի ձեռն ըզգայարանաց, յետոյ խորհրդածելով, նշանակել նմա իւր տեղն դասաւորութեան մը մէջ, զայն դնել այն խումբին մէջ որում կը պատկանի : Աննմանն որոշելու այս գործողութիւն կը լրանայ հարկաւորապէս հակառակ գործողութեամբն, որ է նմանը նըմանին քով դնել, միացնել հանգիտակներն : Այսպէս կը գործէ միտքը, միշտ որոշելով ու միաւորելով, այլազգը զատելով և նմանն մերձեցնելով : Պարզ գաղափար մը կազմելու համար միտքը պարտի առարկայից նմանութիւնքն ու աննմանութիւնքն դիտել, դատողութիւն մ'ընել կը նշանակէ եւ կու գաղափարներ բաղդատել և վճռել նոցա պատշաճութիւնն, իսկ իմաստասիրել դատել մ'է երրորդ եզրի մը միջոցաւ : Մըտքին սոյն երեք յաջորդական գործողութեանց մէջ, մտածութեան այս երեք վայրկեաններուն մէջ, աշխատութիւնն միշտ մի և նոյնն է . — աննմաններն որոշել և նմանները կապակցել :

6. Իմացականութիւնն կը պարուստակէ յին-

քնան զանազան կարողութիւններ կամ գործողութիւններ . — Իմացական գործունէութիւնն թէպէտ մի՛ այլ ունի զանազան եղանակներ, կը յայտնուի զանազան ձեւերու ներքեւ և կը գործէ տարբեր առարկայներու վրայ, այնպէս որ կ'ստորաբաժանի զանազան կարողութեանց կամ գործողութեանց, կարողութիւն անունը տալով խորհելու յոյժ հիմնական կերպերու, որպիսի է բանն կամ բանականութիւնն, իսկ գործողութիւն կոչելով կարողութեանց յոյժ որոշ՝ այլ համեմատաբար երկրորդական կիրառմունքն, որպիսի են վերացումն և հանրացումն :

Իմացականութեան մէջ վերլուծումը ցոյց կուտայ մեզ չորս կարգի կարողութիւններ . — Ա. Կարողութիւնք ինքնահայեցողութեան կամ Ստացման (Facultés d'intuition ou d'acquisition), որովք միտքն կ'ստանայ ինքնաբերաբար առաջին ծանօթութիւնքն և իբր ատաղձքն ծանօթութեան . Բ. Յարգարման Կարողութիւնք (Facultés d'élaboration), որովք միտքն ինքնահայեցողութեամբ ստացուած ծանօթութեանց վրայ գործելով՝ զանոնք կը յարդարէ և կը համակարգէ անոնցմով բուն խորհուրդներ կազմելու համար . Գ. Պահպանման և Յօդման Կարողութիւնք (Facultés de conservation et de combinaison), որովք միտքն կը պահէ ստացեալ ծանօթութիւնքն և ի նոցանէ ճշմարիտ ստեղծումներ յառաջ կը բերէ : Սոցա վերայ պէտք է յաւելուլ և այն կարողութիւն զոր ունի մարդ արտաբանելու այն հոգեբանական իրողութիւնքն որք կը կատարուին յինքեան, այն է նշաններն ու լեզուն :

7. Արտաքին ըմբռնումն . — Մարդկային հոգին կարողութիւն ունի ըմբռնելու արտաքին աշխարհը, նիւթն ու անոր յատկութիւնները : Այս կարողութիւն կ'անուանի Արտաքին ըմբռնումն (Perception extérieure) : Նորա միջոցաւ կ'ստանամք մեր ծանօթութեանց առաջին, ամէնէն բազմաթիւ նիւթերն, այնո՛ւ յարաբերութեան մէջ մտնելով արտաքին աշխարհի հետ : Այս յարաբերութեան միջնորդն է ջղային դրութիւնն, կամ աւելի մասնաւորապէս՝ զգայարանական գործարաններն, որոց մէջ մին ունի իւր յատուկ դերն և կը ծառայէ առարկայից այս կամ այն հանգամանքներն ծանօ-

(1) Տես քիւ 1

Թացնեղու հոգւոյն: Զգայարանք կը կոչուին սովորաբար այդ գործարանք, բայց հոգեբանք այդ անունը կուտան Արտաքին ըմբռնման տարբեր եղանակաց:

8. Իճպէս կը գործէ ջղային դուրսիւնը Արտաքին քմբռնման երեւոյթին մէջ. — Երեք տեսակ գործարաններ պաշտօն ունին այս գործողութեան մէջ. Ա. Արտաքին գործարանք կամ ընդունարանք. Բ. Հաղորդիչ գործարանք, և Գ. Կեդրոնական ընդունարանք: Արտաքին ընդունարանք ջղային հիւստեածի մասունք են այլ եւ այլ կերպով շինուած որք պաշտօն ունին ընդունիլ արտաքին ազդակներու առաջին տպաւորութիւնքն եւ անշուշտ եւ զանոնք զօրացնել ու բազմապատկել. այսպիսիք են « Գորդիլի նեարդք » կ'ըսուածքն ականջաց մէջ, լեզուին պտուկները (papille), քթին բջիջներն ու հոտառական թաղանթներն, աչքին մէջ ցանցակերպն և վերջապէս Փռաուսի կամ Բաշինի մարմնիկներ ըսուածներն ձեռաց մատներուն ծայրը: Հաղորդիչ գործարանք կարգ մը ջիղեր են, զգացողութեան կամ կեդրոնածիք ջիղերն, որք տպաւորութիւններն ու զգացողութիւնքն ծայրերէն կը տանին ջղային կեդրոններն: Այս ջիղք ողնածուծի գորշ նիւթին (substance grise) մէջէն կը քալեն, յետոյ երկայնեալ ծուծին մէջէն անցնելով կը հասնին ուղեղային մասնուածոց մէջ ուր կը գտնեն իրենց վերջնական ընդունելութեան կեդրոններն: Զգիացուի որոշապէս թէ ուղեղին մէջ զանազան տեսակ զգացողութեանց համար յատուկ կեդրոններ կան, թէ հասարակաց կեդրոն մ'ունին ուր կը յանգին և կը ժողովին ամէն զգայական ջղեր: Եւ առաւել ևս դժուարին է գիտնալ թէ ի՞նչպէս կը հաղորդուի ջղին կրած ներգործութիւնը. պարզ թրթռում մ'է, հոսանուտային հոսում մ'է թէ քիմիական տարրադադրութիւն մը, այս ամենայն մոտ թէ բոլորովին:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

(Շարունակելի)

Բ Ա Ռ Ա Փ Ն Ն Ա Կ Ա Ն

Վերիպակ

Բառի մը սուաջին նշանագրին նախընթաց բառին ծայրը, կամ վերջին նշանագրին յաջորդ բառին սկիզբը կրկնուելէն կամ չկրկնուելէն:

Նախնեաց մատենագրութեանց մէջ շատ անհարազատ ընթերցուածոց պատճառն ուրիշ բան չէ բայց եթէ գաղափարաց անմտագրութիւնն, որոնք երբեմն բառի մը առաջին նշանագիրը նախընթաց բառին ծայրը կը կրկնեն ուր պէտք չէր կրկնել, կամ ուր որ նախընթաց բառն ալ նոյն նշանագրով կ'աւարտի՝ իրենք կը մոռնան գրել, երբեմն ալ ընդհակառակն բառի մը վերջին նշանագիրը կրկին կը գրեն յաջորդ բառին սկիզբը որ նոյն նշանագրով չի ըսկըսիր, կամ եթէ կը սկսի՝ զանց կ'առնեն գրելը:

Օրինակներ չեն պակասիր, սկսիմ ի սիրելւոյն իմիջ յեզնիս:

« Յամենայն կողմանս վարդին, և ընդհանուր արշաւին, և ընդ բնաւ սլանան », էջ 18: Ընդ բնաւ կը գրուի նոյնպէս Հ. Թադէոս Թունեսանի Հատընտիր նախնեաց ընթերցուածոց մէջ, երես 10: Ես կարծեմ թէ կարդալու է ընդ բնաւ, սլանան բայի առաջին գիրն սէ վրիպակաւ կրկնուած ըլլալով բնաւ բառի վերջը. նախիկք ուրիշ տեղ եղակի ընդ բնաւ կը գրեն, ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ վկայութիւններէն:

« Թէ և մարդկան խակ կամիցիս ցուցանեալ, Թաքո՛ւ այժմ, զի բազում պատուով յայնժամ ամենեքեան տեսանիցեն, յորժամ Աստուած յայտնիցէ և յարգիցէ և քարոզ ընդ բնաւ հրաման տայցէ կարդալ » . Ոսկեր. Մտթ. ԺԺ. էջ 303 ..

« Ընդ ամենայն տիեզերս շրջեցաւ, ընդհանուր և ընդ բնաւ քարոզեաց » . Ոսկեր. Բ. Տիմ. Թ. էջ 262 .. « Հռչակ հարէք ընդ բնաւ վասն իրացդ գործերոց » . Ոսկեր. մեկն. Ես. « Էր, ասէ, երբեմն մինչ ընդ բնաւ խաւար և ջուր էր, և էին անդ այլ ինչ գազանք » . Եւս. Քր. Հ. Ա. էջ 22 .. « Մինչդեռ խոնաւ և ջուր էր ընդ բնաւ, և գազանք միայն էին ինմա » . անդ. էջ 24 ..

«Եւ եթէ զնախանձուէն եւս նեղիւք
քննիցեն՝ թէ ուստի եղեւ, ասասցուք՝ ե-
թէ յառաւելութենէ զմարդն պատուելոյ» .
Եղնիկ, էջ 45: Ճեղիւք կը գրուի նոյնպէս
Հ. Թադէոս Թոռնեանի Հատընտիր ըն-
թերցուածոց մէջ, երես 13: Կարգա նեղիւ.
Բէն ԲՆԵԻԳԵՆ Բառին է: Նախնիք ուրիշ ա-
մէն տեղ եղակի կ'ըսեն նեղիւ ԲՆԵՆԷՂ, նը-
ղիւ ԲՆՆՈՒՅԻՆԸ. «Վասն է՞ր նեղիւ ԲՆԵԻԳԵՆ
զուղղութիւնս ինչ քո». Ոսկեր. Մտթ. Ա.
Գ. Յորդ. էջ 38. «Յորժամ զիւրոց մե-
ծամեծ մեղաց անիոյթ առնիցէ, և զայլոց
փոքունսն նեղիւ ԲՆԵԻԳԵՂ». անդ. ԻԳ. էջ
361. «Եթէ զայնպիսի ինչ նեղիւ պարտ
իցէ ԲՆԵՆԷՂ». Ոսկեր. Տիտ Գ. Յորդ. էջ
309. «Չէ ժամ զայն նեղիւ ԲՆԵՆԷՂ». Սե-
բեր. Թ. էջ 181. «Ահա համարք կան եւ
պատիժք և նեղիւ ԲՆՆՈՒՅԻՆԸ». Յ. Մանդ.
Ճառք, Թ. էջ 83. Ըստ այսմ եղակի են
միշտ Ստուգիւ, Ստիպով, Տագնապու,
Գտակաւ, Ճճմարտիւ, Հաւաստեաւ, Ար-
դարեւ, Սերտիւ, Սեղմիւ, Նմանեւ, Դիւ-
րով և Թեթեւով մակբայներն: Նոր Հայ-
կագեանն կը յիշատակէ միայն իբր անսովոր
Ստուգիւ մակբայ յոգնակի ի Պատմութենէ
Գրիգոր Երիցու շարայարողին Մատթէոսի
Ուռհայեցւոյ, բայց և այն կ'ուղղուի Ստու-
գիւ ի տպագրին Երուսաղեմի (1869), էջ
536. «Ստուգիւ ոչ կարացաք ի վերայ հա-
սանել պատմաւին»: Անմտադրութեան հե-
տեւանք համարելու է Հ. Արսէն Բագրա-
տունւոյ նեղիւք գործածելը ի Յաւաքանի
Մշակականացն Վիրգիլեայ, էջ 20. «Հայկ-
եանս բարբառոյ ոչինչ կարծեմ պակասէ ի
յիշատակեալ հանգամանացդ ի լաւութիւն
թարգմանութեան. ոչ բաւականութիւն ի
բացատրել զամենայն ինչ ճշգրտօրէն նը-
ղիւք անօր փափկութեամբ իմաստից, ոչ
պերճ վսեմախօսութիւն, ոչ հարստութիւն
զօրութեան և ոչ առատութիւն ճոխու-
թեան, միայն թէ ի գրիչ ճարտար գիտի-
ցի»:

Եւ զուարճացին իբրեւ զսոտ ջրարբի,
և որպէս զուռ ի մէջ ջրոց գնացից». Ե-
սայի, խդ. 4: Ուղղելի է ուռի, ինչպէս
կը դնէ յոյնն. ուռի բառին ին մուցուած
է յաջորդ ի նախորդին պատճառաւ:

«Եւ զիարդ, տան. Աբրահամ կամ
Յովք զի՞ արդարացան». Ոսկեր. Մտթ.
Ա. Խա. էջ 335: Թուի զիարդ. յաջորդ ար-

դարացան բառի պատճառաւ արդ միանգամ
գրուած է: Իսկ Փ. Բիւզանդացւոյ Ե գրոց
ԻԸ գլխուն մէջ, երես 223, «Եւ արդ ար-
դար դատաստանօք քովք մերժեցեր զնոսա
ի դրախտէն փափկութեան յայս աշխարհ
ուստի ստեղծեր», արդ աւելորդ կը հա-
մարիմ և յաջորդ արդար բառէն չիոթած:—
«Ընդէ՞ր մեծամտիցես, ո՞վ այր դու, զի
ի կա՞նս բարձուն նստիցիս, և լուծք ջոր-
եաց ձգիցեն». անդ. ԻԳ. Յորդ. էջ 377:
Ուղղելի է «ի կառս բարձունս նստիցիս»:—
«Եւ եթէ այնմ չհաւատայցես, աս ինչ
իրօք ա՛ռ զհանգամանս հանդերձեցոցն» .
Բ. Թ. էջ 526: Ուղղելի «ասի ինչ իրօք»:

«Զի տան ուրեք զճառայ նորագին թէ
ոչ նախ փորձեցեն, չառնեն իմիք հաւա-
տարիմ». Ոսկեր. Ա. Տիմ. ԺԱ. էջ 87:
«զի ի տան ուրեք». — Զիշխեն (ճառայքն)
աւելի ինչ քան զսկտան առնուլ, բազում
անգամ թերեւ և սակաւ քան զչափն»:—
անդ. ԺԶ. Յորդ. էջ 149: Կարգա «սակաւ
քան զչափն»: «Առ մարգարէիւքն սուտ
մարգարէքն, առ առաքելովքն սուտ առա-
քեալքն, . . . և յայնժամ Թեւդաս և Սիմոն,
և առաքելովքն եւ այլք ևս». անդ Բ. Տիմ.
Ը. էջ 243: Կարգա առ առաքելովքն, ինչպէս
արդէն ըսաւ քիչ մ'առաջ. տես և ի մեկն.
Կողոս. Թ. էջ 624. «Առ առաքելովքն չէր
այնպէս»:

«Մի՛ զտիդս մերկանալ, մի՛ զայտս ցտեւ,
մի՛ թուխս համակել»: Ոսկեր. Փիլիպ. Գ.
Յորդ. էջ 380: Կարգա «մի՛ ի թուխս հա-
մակել»:

(Շարունակելի)

ՆՈՐԱՅԻ ԲԻԻԶԱՆԴԱՅԻ

ՎՐԻՊԱԿԻ Ա. ԹՈՒՈՅՆ ՄԷԶ

Եջ	Սիւնակ	Տող	Վրիպակ	Ուղիղ
2	Բ	30	սանտալով	ստանալով
2	Բ	40	Տատիկոս	Տակիտոս
6	Բ	38	de la par	de la part
6	Բ	38	ils est	il est

Արսոմսէր Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

Տնօրէն—Խմբագիր
ՄԻՋՐԱՆ ԱՍՔԱՆԱԶ

Տպագր. ՆՄԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Էսկի Չապիէ ֆաշէսի, 61.